

ПЕРША ІСТОРІЯ НОВОГО УКРАЇНСЬКОГО ПИСЬМЕНСТВА: ПРОБЛЕМА УКРАЇНСЬКО- РОСІЙСЬКИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ВЗАЄМИН

У статті розглядаються «Нариси історії української літератури XIX століття» (1884) М. Петрова – перша авторська історія нового вітчизняного письменства, особливістю якої було простеження запозичень і впливів з російської літератури, значення яких автор перебільшував, визнаючи вторинність української літератури та її наслідувальний характер. Показано полеміку навколо праці, яка спонукала переосмислити історію нової української літератури як явища, що самостійно розвивається, з його власними органічними тенденціями. Водночас праця демонструвала, що необхідним складником національного письменства є літературні зв'язки, порушила їх як історико-літературну проблему і стала імпульсом для розвитку порівняльних досліджень у сфері українсько-російських літературних взаємин.

Ключові слова: історія літератури; українсько-російські літературні взаємини; вплив; запозичення; порівняння; періодизація.

Одним із завдань сучасної літературознавчої науки досі залишається її теоретико-історичне самоосмислення. Важливими для філологів залишаються авторські історії літератури XIX–XX ст. – М. Возняка, Д. Гнатишака, М. Грушевського, М. Дашкевича, С. Єфремова, Б. Лепкого, М. Петрова, Д. Чижевського, які синтетично відображали літературний розвиток на основі найголовніших праць, свідчили про рівень теорії, методики та критичного інструментарію, якими послуговувалась тодішня наука. Закономірності й особливості вітчизняного письменства кожен автор намагався осмислити багатоаспектно, багатовекторно, намагаючись показати його національні риси. Але невід'ємними компонентами у кожній «Історії...» літератури, що синтезували досвід попередніх літературознавчих досліджень, був порівняльний підхід і вимір до фактів і явищ літературного процесу. Актуальними для сучасної науки є осмислення теоретико-методологічних засад порівняльного літературознавства, що формувалося в полі історії літератури, його можливостей і перспектив у вивченні української літератури як системи, що перебуває в тісних зв'язках з іншими.

1884 року з'явилися «Очерки истории украинской литературы XIX столетия» (далі – «Нариси...» – Г. А.) Миколи Петрова (1840–1920) (до слова, росіянина, випускника, а згодом професора Київського духовної академії), незважаючи на офіційну заборону української мови, затверджену 1876 року Емським указом, активне неприйняття її значною частиною російської інтелігенції, яка, за невеликим винятком, розцінювала письменство сусіднього народу лише як провінційний додаток до літератури імперської. Це була перша спроба системно оглянути нове українське письмен-

ство та подати літературні портрети 39 авторів. Хоча назва праці свідчила про те, що автор не претендував на повний систематичний курс історії письменства, але в жодного попередника М. Петрова, що намагалися проаналізувати нову українську літературу як частину літератури російської (П. Петраченка, автора «Краткого исторического очерка украинской литературы», уміщеного в «Истории русской литературы», (1861), І. Прижова «Малороссия (Южная Русь) в истории ее литературы с XI по XVIII век» (1869), О. Пипіна та В. Спасовича «История славянских литератур» (1879), що розглядали українське письменство поміж слов'янських літератур), не було такої повноти матеріалу. М. Петров порушив найістотніші питання – про походження української літератури та її рушійні сили, але, з'ясовуючи їх, приєднався до думки М. Драгоманова про основоположний російський вплив, що, на думку автора «Нарисів...», визначив зміст і форму українського письменства. У тому ж році М. Петров подав «Нариси...» до Російської академії наук на Уваровську премію. За працю Академія наук присудила М. Петрову половину нагороди (другу частину отримав її рецензент М. Дашкевич, професор Київського університету Св. Володимира).

Лише за перший рік у пресі з'явилось 11 відгуків на «Нариси...». Рецензенти звертали увагу на недостатню обізнаність М. Петрова з новою українською літературою, дорікали за дріб'язковість у періодизації, залучення до історії імен другорядних письменників, неясність і приблизність історико-літературної термінології. Але зазначали, що «заслуга автора полягає в добросовісному збиранні висловленого іншими і зведенні всього цього до системи» [20, с. 155], характеризували книжку як широке зібрання біографічних

та історико-літературних свідчень, але пояснення загальних явищ і фактів у нього називали досить убогим, а позицію М. Петрова трактували як ухиляння від боротьби, що велася серед захисників і ворогів української літератури [1, с. 839]. Найгострішою була критика О. Кониського, що, на противагу фактам запозичень в українській літературі з російської, яких було надмір у М. Петрова, навів чимало фактів, що свідчили про запозичення Пушкінін у маловідомих французьких поетів, про вплив на Лермонтова Шиллера, Гете, Шатобріана, Байрона, на Гете – Мольєра. О. Кониський доводив, що всі письменники залежать від впливів ідей попередників, і українське письменство не могло не користуватися здобутками європейських літератур, хоча це не дає права говорити про його несамостійність. Критик переконаний, що порівняльний аналіз текстів передбачав також, а можливо й насамперед, порівняння культур. Тому перш ніж оглядати здобутки ХІХ ст., він радить «згадати минувшину всього українського письменства і подивитися на духовний стан Московщини до Петра І, щоб знати, що могло переймати наше письменство у «русского» (як каже п. Петров), бо відома річ, що позичати можна тільки у заможнішого, у багатшого; переймати можна тільки у того, хто не має, і тому, хто свого не має» [17, с. 1]. Твердження М. Петрова: «Глібов більш відомий перекладами байок Крилова, ніж своїми оригінальними творами», О. Кониський сприймає іронічно: «Або п. Петров байок Глібова не читав і крім байок Крилова ніяких інших не знає, або йому мулило хоч чим-небудь «св'ягнути» Глібова. Глібов остільки перекладав байки Крилова, оскільки Крилов перекладав байки Езопа, Федра, Лафонтена» [18, с. 2]. Щодо впливу О. Островського на п'єсу І. Нечуя-Левицького «На Кожум'яках», то поради критика ще дошкульніші: «Який хочете возьміть з творів Островського та прирівняйте його до твору Левицького, то й очевидячки побачите, що вони схожі один на другого так само, як баран на вовка, бо в обох по чотири ноги, по одному роту і по одному хвосту» [19, с. 1]. Та найголовніші його зауваження стосувалися некритичного підходу М. Петрова до газетних і журнальних рецензій, які він майже без змін залучав до своїх нарисів. «Тимчасом історія складається не з часописних рецензій, історія – то наука. Історія подає читателям істину такою, якою уважає її сам учений автор, просіявши факти через сито критично-філософського аналізу. Так пишуть історію, а так, як пише п. Петров, так можна писати «історійки», а не історію» [19, с. 1]. Недаремно П. Куліш іронічно відгукнувся про метод М. Петрова: «Молотив, не зганявши і не вівявши» [7, с. 288].

Однією з найгрунтовніших була рецензія В. Горленка, який зауважував, що ціла література – не безформна маса, на якій можуть відбиватися тільки сторонні впливи. Між українською і російською літературою впливи були взаємними, – переконаний критик, – і аналіз їх має бути особливо ретельним. Для цього потрібно простежити, чи пройшла безслідно для російської літератури діяльність українців Хераскова, Богдановича, Капніста, Гнедича, Наріжного, Гоголя. Чи можна назвати «впливом» риси, винесені

російською літературою з півдня, і повернуті знову в його літературу? Яким впливом пояснити особливості народної лірики та епосу? Без аналізу цих національних рис, без дослідження процесу самоствердження, який за всіх впливів і взаємодій відбивався на розвитку літератури, не з'ясовувалися питання про властивість ґрунту української літератури та про її життєвість. «Штучні рамки, прийняті п. Петровим для викладу історичного ходу розвитку української літератури, суперечать оцінці явищ, досліджених ним добросовісно повно» [9, с. 672], – зауважував В. Горленко. М. Петров не давав прямої відповіді на питання, наслідуваним чи самобутнім є нове українське письменство, однак весь його виклад приводив читача до висновку, що воно розвивається тільки залежно від сусідніх літератур, не маючи власного ґрунту. Хоча в багатьох місцях автор наголошував на оригінальності змісту українського письменства, писав про те, що деякі українські письменники вбирали мотиви своєї творчості безпосередньо з європейських зразків, читаючи в оригіналі Байрона й Міллера та перекладаючи їх. М. Петров визнавав, що в першій і на початку другої чверті ХІХ ст. головним осередком українського літературного руху, що вплинув на пробудження письменства, був Харківський університет. Цей рух перейшов у 1840-х рр. до Києва, де з того часу утвердилось слов'янофільство на чолі з Костомаровим. Але найкрасномовнішим фактом, що свідчив про самостійність мотивів тогочасної української літератури, для М. Петрова була діяльність Гоголя, якого він називав кращим виразником національного напрямку української літератури. Уже цього вистачило б, зауважував авторові «Нарисів...» В. Антонович, щоб зробити українську літературу предметом самостійного вивчення на її власному ґрунті. Про це свідчило багато фактів: оригінальність більшості поезій Шевченка, оповідань Марка Вовчка, і найголовніше – існування багатой української народної словесності, «що містить у собі з надлишком оригінальні мотиви, оригінальні художні фарби, словом, достатні задатки самостійної літератури» [6]. В. Антонович давав і поради методологічного характеру, усвідомлюючи, що література, як і інші види мистецтва, існує в культурному, естетичному й суспільному комплексі, тому її потрібно розглядати «у всій сукупності умов її існування, насамперед і більше всього на основі тих зачатків, які є в народному житті, і потім у тісному зв'язку з рухом ідей на даній території і в даному середовищі, з тими послідовними змінами, які переживав народ за певний період. При цьому, зрозуміло, не можуть бути залишені без уваги і зовнішні впливи» [6]. По-суті, це була програма культурно-історичного вивчення літератури із застосуванням порівняльного методу. Найприхильнішим на «Нариси...» був відгук І. Франка, який зауважував, що «Петров ... пильно і в многих місцях справедливо вказує на те, як в українській літературі відбивалися по-своєму головні течії літератури російської» [24, с. 138]. Тому, коли 1909 р. Франко приїхав до Києва, то не проминув нагоди познайомитися з «удивительным великороссом».

М. Грушевський згадував, що ще замолоду прочитав «Нариси...»: «...скільки було там дрібноти, людей

з багажем безконечно малим, а в сумі вони становили поважну течію, поважне історичне явище, проривали глибоку борозну на занедбанім перелозі українського життя» [11, с. 123]. Цим він наголошував позитивну рису книжки М. Петрова – велику кількість імен «некорифеїв» – та підтверджував істину, що генії виростають, підготовані працею другорядних попередників. Якщо ж їхню творчість не брати до уваги, то з поля зору разом з посередніми авторами зникають і деякі проміжні ланки загального літературного процесу.

Одну з найдокладніших характеристик М. Петрова до 50-річчя діяльності вченого дав С. Єфремов, який проаналізував найвідоміші його праці з історії української літератури та визначив місце цього діяча в українському літературознавстві [15]. Біографію М. Петрова докладно розглянув В. Дурдуківський [13]. Від початку 1920-х і до 1990-х рр. ім'я вченого було майже забути. Лише 1994 р. вийшов у світ бібліографічний довідник «Академік Микола Іванович Петров (1840–1921) (упорядники В. Микитась, Н. Микитась), про Петрова-літературознавця було опубліковано кілька статей Н. Поклад. Останнім часом на спадщину М. Петрова особливу увагу звертають історики. У 2004 р. видавництво «Либідь» у серії «Пам'ятки історичної думки України» опублікувало книжку «Петров Микола. Скрижалі пам'яті» (упорядники В. Ульяновський, І. Карсим, вступна стаття В. Ульяновського та О. Панчук), де є праця «Перші спроби історіографії української літератури», фактично творча автобіографія М. Петрова, де автор згадує про нелегкий шлях видання своїх «Нарисів...». Додатком до книжки стало видання «Микола Петров. Скрижалі пам'яті» (К.: «Либідь», 2004, упорядник В. Ульяновський), у якому вперше опубліковано понад 300 листів з епістолярної спадщини М. Петрова, що зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського. Діяльності вченого присвячені дисертації С. В. Сохань та М. А. Бухальської.

Дослідники вітчизняного літературознавства зраховують М. Петрова зазвичай до історичної школи (С. Єфремов [14, с. 141], Л. Білецький [4, с. 134], М. Наєнко [16, с. 84]), оскільки на першій сторінці своєї праці він засвідчив про причетність до неї, заявляючи, що «історичне вивчення української літератури... показало б справжнє походження її і характер, дослідило б той ґрунт, на якому вона росте, й визначило б, якою мірою стійкий і поживний той ґрунт, і тим самим – має чи не має своє майбутнє українська література?» [21, с. 1]. Працю вважали тільки своєрідною добіркою матеріалів, а її автора – представником біографічного (І. Франко [23, с. 15]) і бібліографічного (Д. Чижевський [26, с. II]) напрямку (щоправда, в «Історії української літератури» він називає М. Петрова, М. Дашкевича та О. Огоновського серед тих науковців, що належали до філологічної школи [25, с. 19]. У сучасних довідкових виданнях літературознавця називають представником порівняльно-історичного методу [22, с. 241]. Г. Грабович визнає, що історія української літератури М. Петрова написана «з позиції загальноросійського підданства» [10, с. 193].

Нині праці М. Петрова, зокрема й «Нариси...», перебувають у пасиві науки про літературу, увагу зосереджують переважно на рецензії на них М. Дашкевича, який з'ясував самотність українського письменства як явища, що самостійно розвивається, із його власними органічними тенденціями.

Праця ж М. Петрова відразу ж відійшла на задній план і невдовзі стала вважатися застарілою. **Завдання** нашої статті – проаналізувати важливий аспект, який знаменувала поява цієї книжки: це була одна з перших спроб розглянути українсько-російські літературні взаємини, яка наочно підтверджувала, що на певному етапі літературна компаративістика була складником національної історії літератури. Звичайно, студію М. Петрова не можна назвати компаративною в сучасному сенсі цього слова, Навряд чи він був глибоко обізнаний з теоретичними настановами тодішньої компаративістики – науки, яка щойно почала заявляти про себе – у нього немає безпосередніх посилань на західноєвропейські чи російські джерела. Однак потенційно зв'язок «Нарисів...» з порівняльним вивченням історії літератури безперечний, оскільки вони виявили знання європейського суспільно-політичного та літературно-естетичного руху, ідей слов'янської взаємності.

Наукова думка вченого охоплювала тут широке коло проблем, серед яких – вибір оптимальної методології для дослідження українського літературного процесу, визначення національних особливостей письменства, джерел і динаміки його розвитку, періодизація літературного процесу, роль запозичень та впливів. Суперечливі, тенденційні погляди сучасників, які, з одного боку, ставилися вороже до української літератури й говорили про її безвартісність, а з іншого – надмірно її захвалювали й перебільшували її здобутки, бачилися Петрову анахронічними, оскільки літературний процес поставав у них досить закритим. Уявлення про внутрішню динаміку літературознавчої думки давало йому підставу розв'язати це питання об'єктивно, використовуючи історико-літературні факти та історичний підхід. Таке вивчення, на його думку, показало б справжнє походження української літератури, її характер, а отже, дало б можливість сформулювати прогностичні оцінки її майбутнього. Задля цього він представляє в нарисах не тільки важливих, а й другорядних письменників, викладає зміст основних творів чи щедро їх цитує, зіставляє критичні відгуки про ці твори, щоб звести їх, за його словами, до «спільного знаменника». Такий підхід цілком закономірно передбачав запровадження порівняльного аналізу творів українського письменства та інонаціональних художніх цінностей. Проте історичному методу М. Петрова перешкодило заздалегідь запрограмоване упереджене ставлення до української літератури як вторинної, наслідувальної.

У вступній частині автор переглянув попередні праці з історії української літератури, визначив їхні переваги й недоліки. Літературознавчий доробок своїх попередників М. Петров ділить на три групи: 1) національно-романтична історіографія до 1857 р.; 2) українське слов'янофілство до 1870-х рр.; 3) новітні огляди змішаного типу. З-поміж них він вио-

кремлює останні: передмову М. Костомарова до «Поезії слов'ян» М. Гербеля, «Історію слов'янських літератур» О. Пипіна й В. Спасовича та статті М. Драгоманова «Українофільський рух у південно-західній Росії» і «Література російська, великоруська, українська й галицька», тобто звертає увагу насамперед на огляди, в яких було порівняльне тло. М. Костомаров і О. Пипін розцінювали українську літературу як наслідок прагнення слов'ян до самобутнього розвитку, а М. Драгоманов вважав, що в українській літературі відбилися напрями, які панували в російській: сентименталізм, романтизм, націоналізм і демократизм. М. Петров погоджується з тим, що ідеї та напрями української літератури розвивались під впливом слов'янського відродження та польської й російської літератури, проте вважає, що погляд на нову українську літературу має охоплювати позитивні й негативні впливи польської та – особливо – російської літератури. Переконаний у тому, що українське письменство, розвиваючись поряд із сусідніми літературами, віддзеркалювало їхні напрями, він класифікує літературний процес в Україні, наголошуючи насамперед на впливах і дещо розширюючи періодизацію М. Драгоманова.

Майже всі рецензенти не погоджувалися з періодизаційною моделлю українського письменства М. Петрова. Перші чотири напрями – псевдокласицизм, сентименталізм, романтизм і націоналізм – він виводив від західноєвропейських літератур, які через російську літературу й почасти польську прийшли в Україну. П'ятий – українське слов'янофільство – на його думку, виник паралельно з московським слов'янофільством. Шостий – новітня українська література – продовжував попередній, відрізняючись від нього, за спостереженнями автора, більшою практичністю та зв'язком із реальним життям. Отже, М. Петров намагався покласти в основу, окрім культурного контексту, соціально-політичний і просто хронологічний. Автор сам розумів штучність такого поділу й пояснював його швидкою зміною літературних понять і смаків, що зумовлювалася наслідувальністю української літератури. Схеми, в які він намагався втиснути літературний процес, усе ж не затьмарили письменницьких індивідуальностей. Прикметною рисою критичного методу автора «Очерков...» є те, що літературні портрети письменників розглядаються на тлі суспільного життя та із залученням біографічного методу. Проте в центрі уваги – спроба відтворити складні переплетення впливів, яких зазнавав чи не кожний письменник, саме «впливологія стала основою літературознавчого аналізу М. Петрова» [8, с. 77].

Зусилля М. Петрова спрямовані на те, щоб довести – українська література відбивала напрями сусідніх літератур. Тому науковий пошук літературознавець скеровує на прямолінійне відшукування впливів і запозичень. Він виявив багато фактів взаємодії національних та інонаціональних складників в українській літературі, що, згідно із завданням автора, давали змогу точніше з'ясувати, які елементи в українській літературі є національними, а які виникли як вплив чи запозичення. Впливологічна орієнтація репрезентує

пасивність приймаючого явища, хоча іноді констатується творчий характер рецепції (ідеться переважно про місцевий відбиток, характер, колорит, якого набував твір). Впливи бачаться йому завжди однобічними, діалогу культур він не помічає. Ця, по своєму крайня позиція висвітлення історії літератури без аналізу національних рис, призвела до того, що процес запозичення не розмежується, видається досить строкатим, «фряди» тем, мотивів, художніх прийомів вибудовуються без синтезу. Іноді факт впливу перебуває на поверхні, автор тільки констатує його. У деяких випадках його потрібно довести, і тоді Петров вдається до зіставлень, щоб довести залежність одного твору від іншого. Проте найчастіше він лише пунктирно окреслює можливість порівняння, зупиняючись на констатації запозичень і ремінісценцій. Таким чином, постає широке компаративне тло, але воно розглядається тільки з погляду впливології. Переважає позитивістська фактографія і механістичний виклад міжлітературних взаємин, зіставлення швидше осягнені інтуїтивно, а не випливають з ґрунтовного аналізу літературного процесу. Наголошується на домінуючому становищі однієї літератури над іншою, а не на спільних аспектах, які їх об'єднують.

Саме під впливом російської традиції, вважає М. Петров, постала «Енеїда» І. Котляревського, а його «Наталка Полтавка» написана за зразком карамзинського сентименталізму. Вплив Пушкіна літературознавець простежує в найближчих послідовників Г. Квітки-Основ'яненка: герой Степана Писаревського (Стецька Шерепері) в опері «Купала на Івана» використовує таку саму циганську пісню, що і в поемі Пушкіна «Цигани», під впливом цієї поеми створено й образ цигана Шмагаїла; поема М. Макаровського «Гарасько, або талан і в неволі» за змістом нагадує «Кавказького полоненого». Переробками з Пушкіна, за спостереженнями М. Петрова, є вірші О. Корсуна («Блискавка», «Від чого», «Коханка»), Л. Боровиковського (Зимовий вечір», «Волох»), А. Метлинського («Осінь», «Печаль невинних душ про світ зелений»). Вступ до поеми «Вечорниці» П. Кореницький переробив з пушкінських поезій «Зимний вечер» і «Утопленник». Не уникнув впливу російського поета і Є. Гребінка. Але найбільше поезія й талант Пушкіна відбилися на Гоголі та Шевченкові. І це не тільки сюжети «Ревізора» й «Мертвих душ», а й оповідання на українські теми, зокрема образ цигана в «Сорочинському ярмарку».

Характеризуючи Шевченкову спадщину, М. Петров прагне показати складне переплетення впливів, яких той зазнавав, причому помічає двосторонній рух: з одного боку, Шевченко був ознайомлений з літературами інших слов'янських народів, наслідував зразки російської, польської й сербської поезії, з другого – його творчість, стаючи відомою іншим слов'янським народам, не могла не вплинути на них і сприяла розвитку їхніх літератур. «Внутрішні відносини» поезії Шевченка, наголошував М. Петров, визначаються залежністю його таланту від фольклору та літературної традиції (української та слов'янських літератур). Особливе місце М. Петров приділяв впливові на Шевченка російських письменників, який він значно пе-

ребільшив. Це відповідало загальній концепції його праці – показати наслідувальний характер української літератури. Твори Шевченка російською мовою М. Петров розцінює як його зовнішню спробу примирити у своїй діяльності дві споріднені літератури. Ця зовнішня спроба важлива для дослідника ще й тому, що вона була вираженням і підсумком «внутрішніх, інтимних зв'язків між українською поезією Шевченка і російською літературою та кращими її представниками» [21, с. 356]. Розглядаючи ранню творчість Шевченка в рамках романтичної течії, учений шукав джерела її мотивів, образно-стильових особливостей в російському романтизмі, зокрема в поезії Жуковського, Пушкіна, Козлова, Лермонтова. Зокрема, вплив Пушкіна на Шевченка М. Петров бачить не тільки в окремих творах («Наймичку», на його думку, написано під впливом вірша «Под вечер осени ненастной», запозичено й мотив вірша про пророка), а й у мові, тому, мовляв, Шевченко перейшов до творчості російською мовою (докладніше див. [3]).

Найчастіше в М. Петрова натрапляємо на приклади контактних порівнянь явищ літератури, які в історичному процесі безпосередньо спілкувалися одне з одним. Але докладний аналіз творчості окремих письменників не спрямований у М. Петрова на виявлення тенденцій загального літературного процесу, оскільки вони сформульовані задалегідь. У новітній українській літературі він помічає два напрями: «Один іде вглиб народного світогляду й свідомості й шукає в ньому живильних коренів для себе, другий іде вишир, намагається розсунути тісну сферу народного світогляду й збагатити його запозиченнями з інших літератур і наслідуваннями. Але обидва ці напрями не регулюють один одного, розходяться протилежно й доходять до крайнощів: перше не має широти дії, а друге – належної життєвості» [21, с. 373]. У цьому, на його думку, полягають найпомітніші недоліки сучасної української літератури, незважаючи на досягнення окремих письменників. Проте причин, які призвели українське новітнє письменство до цього становища, він не розглядає. «На більше автор і не претендує, теоретична сторона дослідження для нього не існує» [5, с. 40], – писав про нього О. Білецький.

Попри всі недоліки, специфічне, однобічне бачення літературних стосунків (твердження про прямі впливи літературознавці й нині називають найвразливішою царинною порівняльного аналізу), «Нари-

си...» сформували цілісну атмосферу поєднання українського літературного розвитку з інонаціональним і створили передумови для цілеспрямованих студій про українсько-російські літературні контакти. Численні запозичення у вітчизняному письменстві, на які вказав літературознавець, зовсім не применшували його значення, а навпаки, створювали ширше, достовірніше розуміння його історії, ніж національно обмежений підхід. Праця показувала, що літературні зв'язки є необхідним компонентом національного письменства, який супроводжує його розвиток, переконливо змальовувала тло для повнішого висвітлення розвитку рідної літератури, проте його виявилось замало: потрібно було прочитати її не лише на тлі, а й у зв'язку з літературами інших народів, зокрема російською, взаємодія з якою була далеко неоднозначною, а умови розвитку – нерівними. У праці М. Петрова вимальовувався колоніальний статус літератури, причреченої жити за рахунок засвоєння чужих тем, ідей, образів. Але значення її слід убачати насамперед у тому, що вона стала поштовхом до подальших порівняльних досліджень, окреслювала їх як історико-літературну проблему. Її рецензент, М. Дашкевич, теж розглядав українську літературу у взаємозв'язках із російською та значно ширше, – з польською, але дійшов при цьому інших висновків: українська література в його концепції сприймалася не як наслідування російської, а поставала органічним складником європейського літературного контексту (див. ширше [2]). Те, що висновки М. Петрова спростували, свідчило про те, що порівняльні тенденції в українському літературознавстві зміцніли та позначилися на критеріях оцінки письменства. Стало зрозуміло, що картина розвитку і механізми взаємодії двох літератур мали вивчатися зовсім інакше: адже тут була «...своя вибірковість: щось приймається, а щось відкидається, відповідно до логіки власного органічного саморозгортання, та й самозбереження» [12, с. 924]. У світлі трагічних обставин нинішньої реальності маємо нагоду, на жаль, ще раз пересвідчитися, як тісно літературні чинники переплітаються із соціальними та політичними. Тому на новому рівні мають переосмислюватися українсько-російські стосунки як складна літературна, культурна й історична проблема, багатовимірний феномен, де особливої ваги набуває компаративний дискурс як спосіб продемонструвати динаміку цих взаємин, перехід до нової стадії їх розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. А. Н. «Очерки истории украинской литературы XIX столетия» Н. И. Петрова // Вестник Европы. – 1884. – № 8. – С. 839–842.
2. Александрова Г. А. Творчість Шевченка у прочитанні М. Петрова: компаративні аспекти / Г. А. Александрова // 36. праць Міжнародної (38) наукової шевченківської конференції. – Черкаси, 2012. – С. 470–479.
3. Александрова Г. А. Нові координати історико-літературного мислення / Г. А. Александрова // Дашкевич Н. П. Отзыв о сочинении г. Петрова «Очерки истории украинской литературы XIX столетия» / Н. П. Дашкевич ; упоряд., передмова, примітки, покажчик імен Г. А. Александровой. – Донецьк : ЛАНДОН-XXI, 2013. – С. 3–27.
4. Білецький Л. Т. Основи української літературно-наукової критики / Леонід Білецький [упоряд., автор передм. і приміток М. М. Ільницький]. – К. : Либідь, 1999. – 405 с. (Літературні пам'ятки України).
5. Білецький О. І. Шляхи розвитку українського дожовтневого літературознавства / Олександр Білецький // Збір. праць : у 5 т. / Ін-т літ-ри ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР ; [редкол. : М. К. Гудзій (гол.) та ін.]. – К. : Наук. думка, 1965–1966. – Т. 2. – 1965. – С. 72–110.

6. В. Судьбы украинской литературы в XIX столетии. Н. И. Петров. Очерки истории украинской литературы XIX столетия. Киев. 1884 // Заря. – 1884. – № 37.
7. Возняк М. П. Куліш як інформатор галицького історика літератури (Його листування з Ом. Огоновським) / Михайло Возняк // Життя й революція. – 1927. – № 12. – С. 288–306.
8. Гнатюк М. І. Літературознавчі концепції в Україні другої половини XIX – початку XX сторіч / Михайло Гнатюк. – Львів : Львівський національний ун-т імені І. Франка, 2002. – 208 с.
9. Горленко В. «Очерки истории украинской литературы XIX столетия» Н. И. Петрова. Киев, 1884 // Киевская старина. – 1884. – Кн. IV. – С. 664–672.
10. Грабович Г. Українсько-російські літературні взаємини в XIX ст / Григорій Грабович. // До історії української літератури. – К. : Критика, 2003. – С. 180–217.
11. Грушевський М. Споми́ни / Публ. С. Білоко́ня / Михайло Грушевський // Київ. – 1988. – № 12. – С. 116–139.
12. Дзюба І. Україна – Росія: діалог культур чи протистояння / Іван Дзюба // З криниці літ: У 3 т. – К.: ВД «КМА», 2006. – Т. 2. – С. 883–947.
13. Дурдуковський В. Микола Іванович Петров / В. Дурдуковський // Записки історико-філологічної секції Українського наукового товариства (далі – ЗІФСУНТ). – С. LXXI–LXXII.
14. Єфремов С. Дорогою синтезу. Огляд історіографії українського письменства / Сергій Єфремов // Вибране : Статті. Наукові розвідки. Монографії [упоряд., передм. та прим. Е. Соловей]. – К. : Наук. думка, 2002. – С. 134–151.
15. Єфремов С. М. І. Петров як історик літератури // ЗІФСУНТ. – 1919. – Кн. I. – С. 3–40.
16. Наєнко М. К. Історія українського літературознавства / М. К. Наєнко. – К. : Академія, 2001. – 312 с.
17. Одо́вець Ко́сть. «Очерки истории украинской литературы XIX столетия» Н. И. Петрова / Ко́сть Одо́вець. – Киев, 1884. (Критичний огляд) // Діло. – 1884. – Ч. 44. – С. 1.
18. Одо́вець Ко́сть. «Очерки истории украинской литературы XIX столетия» Н. И. Петрова / Ко́сть Одо́вець. – Киев, 1884. (Критичний огляд) // Діло. – 1884. – Ч. 55. – С. 2.
19. Одо́вець Ко́сть. «Очерки истории украинской литературы XIX столетия» Н. И. Петрова. Киев, 1884. (Критичний огляд) // Діло. – 1884. – Ч. 61–62. – С. 1.
20. «Очерки истории украинской литературы XIX столетия» Н. И. Петрова // Русский филологический вестник. – 1884. – № 1. – С. 155–156.
21. Петров Н. И. Очерки истории украинской литературы XIX столетия / Н. И. Петров ; передмова і примітки Г. А. Александровой. – К. : Издательско-полиграфический центр «Киевский университет», 2008. – 479 с.
22. Поклад Н. Петров Микола / Н. Поклад // Українська література у портретах та довідках. Давня література – XIX ст. – К. : Либідь, 2000. – С. 241.
23. Франко І. Історія української літератури. Ч. 1. Від початків українського письменства до Івана Котляревського / Іван Франко // Збір. творів : у 50 т. – К. : Наук. думка, 1976–1986. – Т. 40. – 1983. – С. 7–430.
24. Франко І. Лист до О. М. Пипіна / Іван Франко // Збір. творів : у 50 т. – К. : Наук. думка, 1976–1986. – Т. 49. – 1986. – С. 138.
25. Чижевський Д. Історія української літератури (від початків до доби реалізму) [фахове редак. і передм. М. К. Наєнка] / Дмитро Чижевський. – Тернопіль : Феміна, 1994. – 480 с.
26. Чижевський Д. Михайло Сергійович Грушевський як історик літератури / Дмитро Чижевський // Михайло Грушевський. Історія української літератури : у 5 т. – Нью-Йорк, 1959. – Т. 1. – С. I–XI.

Г. А. Александрова,

Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина

ПЕРВАЯ ИСТОРИЯ НОВОЙ УКРАИНСКОЙ СЛОВЕСНОСТИ: ПРОБЛЕМА УКРАИНСКО-РУССКИХ ЛИТЕРАТУРНЫХ ОТНОШЕНИЙ

В статье рассматриваются «Очерки истории украинской литературы» (1884) Н. Петрова – первая авторская история новой отечественной словесности, особенностью которой было исследование заимствований и влияний из русской литературы, значение которых автор преувеличивал, признавая вторичность украинской литературы и ее подражательный характер. Показано полемику вокруг издания, которая содействовала переосмыслению истории новой украинской литературы, как явления, которое самостоятельно развивается, и имеет собственные органические тенденции. Вместе с тем работа демонстрировала, что необходимым составляющим национальной словесности являются национальные связи, и стала импульсом для развития сравнительных исследований в сфере украинско-русских литературных отношений.

Ключевые слова: *история литературы; украинско-русские литературные отношения; влияние; заимствование; сравнение.*

G. Alexandrova,

The Institute of Philology of Kyiv National Taras Shevchenko, Kyiv, Ukraine

FIRST STORY OF NEW UKRAINIAN WRITING: THE PROBLEM OF UKRAINIAN-RUSSIAN LITERARY RELATIONS

The theme of the article: M. Petrov work analysis «Essays on the History of Ukrainian Literature XIX Century» (1884) from the perspective of the Modern Comparative Literature.

Subject of investigation – features of using of the comparative method in the works of M. Petrov to study the Ukrainian-Russian literary relations, the originality of his scientific thinking.

Purpose of the article – to analyze important aspect of the work of M. Petrov: it was one of the first attempts to consider the history of Ukrainian literature through the prism of Ukrainian-Russian literary relations, which confirmed that in the second half of the nineteenth century was the ingredient Comparative Literature of the national literary history.

The paper used systematic, comparative, receptive, analytical and descriptive methods.

Scientific novelty article is related to insufficient study of Petrov's heritage the need for its revision to the requirements of modern literature. For the first time «Essays on the History of Ukrainian Literature» regarded as Comparative work.

The results of the article can be used for these studies Ukrainian-Russian literary relations, to study international relations literature, history of Ukrainian literature and comparative studies.

The conclusions states that, despite the one-sided view of history of Ukrainian literature literature only as the sum of borrowings and influences in Russian literature, the work of M. Petrov became the impetus for targeted studies of Ukrainian-Russian literary contacts. Numerous domestic borrowing in writing, which have a literary, not downplayed its importance, but rather created a wider understanding of the authentic history than national approach is limited. The work shows that Ukrainian-Russian relations – a complex literary, cultural and historical problem.

Sphere of Galina Aleksandrova's scientific interests: history of Ukrainian Comparative Literature, interliterary contacts.

Key words: *history of literature; Ukrainian-Russian literary relations; influence; loan; comparison; periodization.*